

UDK 811.111'373.7

811.163.42'373.7

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćen za tisak 10.05.2020

<https://doi.org/10.29162/jez.2020.7>**Jelena Parizoska¹****Marija Omazić²**¹ Učiteljski fakultet Zagreb² Filozofski fakultet Osijek

Sheme dinamike sile i promjenjivost glagolskih frazema

U ovome se radu analiziraju promjene glagolskih frazema u engleskom i hrvatskom jeziku koji odražavaju sheme dinamike sile. Cilj je na temelju podataka iz računalnih korpusa utvrditi na koje načine sheme dinamike sile ograničavaju promjene leksičko-gramatičkog ustrojstva glagolskih frazema u tim dvama jezicima. Rezultati pokazuju da su oblici u kojima se javljaju glagolski frazemi u engleskome i hrvatskome ograničeni na one vrste konstrukcija kojima se jezično izražavaju odnosi među sudionicima događaja unutar pojedine događajne sheme, a to su akcija, prijenos ili kretanje. Također se pokazuje da s obzirom na specifičnu vrstu sheme dinamike sile koju glagolski frazemi odražavaju varira i njihov stupanj promjenjivosti pa se javljaju u manjem ili većem broju oblika. Sve to pokazuje da promjenjivost glagolskih frazema istodobno ograničavaju značenje i gramatička struktura.

Ključne riječi: događajne sheme; dinamika sile; glagolski frazemi; promjene leksičko-gramatičkog ustrojstva; korpus; engleski jezik; hrvatski jezik.

1. Uvod

Istraživanja u različitim europskim jezicima pokazala su da je unatoč razmjernoj stabilnosti leksičkog sastava i strukture frazema velik broj tih izraza podložan promjenama, a tim su spoznajama osobito pridonijeli podaci iz velikih računalnih korpusa (npr. Cignoni i dr. 1999; Wulff 2008; Fellbaum 2009; Omazić 2015). Studije koje analiziraju promjenjivost frazema unutar kognitivnolingvističkog teorij-

skog okvira pokazuju, primjerice, da se glagolski frazemi¹ javljaju u nekoliko različitih gramatičkih odnosno leksičko-gramatičkih oblika ovisno o tome kako se konstruira relacija među sudionicima nekog događaja i te su promjene sustavne (npr. Langlotz 2006; Parizoska 2009; Parizoska i Novoselec 2010).² Jedan su takav primjer frazemi koji sadrže glagole dinamike sile (Talmy 1988; 2000), a čiji su pojedini varijantni oblici jezična manifestacija različitih načina konceptualizacije istoga događaja. Tako u engleskome dinamična konstrukcija *let the cat out of the bag* (dosl. pustiti mačku iz vreće ‘odati tajnu’) opisuje cijeli proces interakcije dvaju entiteta, a stativni oblik *the cat is out of the bag* (dosl. mačka je van vreće ‘tajna je otkrivena’) označava posljednju fazu toga procesa. Kod nekih glagolskih frazema jedan oblik opisuje samostalno kretanje (npr. u ruskome *отправиться на тот свет* dosl. otići na drugi svijet ‘umrijeti’), a drugi premještanje (*отправить на тот свет (кого-л.)* dosl. poslati na drugi svijet koga ‘ubiti’). Frazemi koji opisuju promjenu posjednika javljaju se u varijantnim oblicima s glagolima davanja i uzimanja, npr. u njemačkome *grünes Licht geben* (dosl. dati zeleno svjetlo ‘dati odobrenje’) i *grünes Licht bekommen* (dosl. dobiti zeleno svjetlo ‘dobiti odobrenje’), u hrvatskome *dati po nosu* (‘istući’ ili ‘ukoriti’) i *dobiti po nosu* (‘biti pretučen’ ili ‘biti ukoren’).

Psiholingvistička istraživanja potaknuta teorijskim spoznajama kognitivne lingvistike pokazala su da na promjenjivost frazema utječe postojanje veze između značenja sastavnica i značenja izraza kao cjeline te da su varijantni oblici uvijek u skladu s konceptualnom motivacijom frazeološkog značenja (npr. Gibbs i Nayak 1989; Gibbs i dr. 1989). Osim značenja, na promjenjivost utječe i vrsta gramatičke konstrukcije u kojoj se frazem javlja. Tako je s glagolskim frazemima u čijem je sastavu prijedložni izraz *s u*. Prijedlog *u* odražava konceptualizaciju nekog entiteta kao SPREMNIKA (za engleski v. Rudzka-Ostyn 2003; za hrvatski v. Šarić 2008;

¹ U nekim korpusnim studijama, osim figurativnih frazema razmatraju se i sveze riječi koje su fik-sne, ali nisu nužno figurativne (Biber i dr. (1999) koji koriste širi pojam *lexical bundles*, koji uključuje i nefigurativne leksičke sveze; Wulff (2008:14), koja odbacuje generativnu dihotomiju između idiomatskog i neidiomatskog značenja i zalaže se za gradiranu skalu na kojoj se višerječni izrazi smještaju između polova od kolokacija do frazema prema stupnju idiomatičnosti; ili npr. Granger i Meunier (2008: xix–xx) i Pecman (2008) koje se zalažu za uključivanje novih vrsta višerječnih izraza koje se pronalaze u korpusu u tradicionalnu frazeologiju. U ovome se radu, međutim, na tragu tradicionalnog i u frazeologiji kao disciplini prevladavajućeg pristupa kriterijima za određivanje frazema, kao jedan od temeljnih kriterija uzima figurativnost i razmatraju se **figurativni** glagolski frazemi.

² Za takve se promjene u radovima koji nisu kognitivnolingvističkog usmjerenja koristi naziv *sustavne varijacije* (npr. Moon 1998), a riječ je o varijantnim oblicima frazema kojima se izražava posjedovanje, kauzativnost itd.

2014) pa se u frazemima s tim prijedlogom kao sastavnicom situacije i stanja metaforički strukturiraju kao spremnici, npr. u engleskome *be in hot water* (dosl. biti u vrućoj vodi ‘biti u gabuli’), *back someone into a corner* (dosl. stjerati u kut ‘dovesti u škripac’); u hrvatskome *biti u klopci*, *upasti u dugove*. Nadalje, u slavenskim jezicima padež profilira specifičnu vrstu prostornog odnosa između nekog entiteta i spremnika. Tako u hrvatskome konstrukcija *u* + lokativ označava položaj entiteta u unutrašnjosti spremnika, što se metaforički preslikava na stanje (npr. *biti u bedu*, *biti u modi*). S druge strane, konstrukcija *u* + akuzativ profilira kretanje entiteta prema unutrašnjosti spremnika, a to se metaforički odnosi na dolazak u neko stanje (npr. *padati u očaj*, *ući u štos*, *gurati u prvi plan*). Sve to pokazuje važan doprinos strukture izmjenama leksičko-gramatičkih oblika frazema.

Većina studija o promjenjivosti frazema bavi se odnosom značenja sastavnica i izraza kao cjeline te konceptualnom motivacijom značenja kao ograničavajućim čimbenicima (npr. Cacciari i Glucksberg 1991; Glucksberg 1993; Nunberg i dr. 1994; Langlotz 2006; Naciscione 2010). Kad je riječ o glagolskim frazemima, dosadašnja istraživanja nisu se bavila utjecajem koji na izmjene njihova leksičko-gramatičkog ustrojstva imaju događajne sheme (engl. *event schemas*; Radden i Dirven 2007). Riječ je o specifičnim vrstama situacija koje sačinjavaju jedan ili više sudionika i njihovi međusobni odnosi, a koje se očituju u gramatičkoj strukturi frazema. S obzirom na konceptualno ustrojstvo – broj i vrstu sudionika te relaciju između njih – među događajnim shemama jednu skupinu čine sheme dinamike sile. One opisuju događaje u kojima agens energijom djeluje na druge entitete i time uzrokuje promjene njihova stanja ili mjesta, a jezično ih uobličuju glagolski frazemi poput *let the cat out of the bag*, *padati u očaj* i *dati po nosu*. Budući da gramatika ima važnu ulogu u određivanju značenja jezičnih jedinica (Langacker 1991; 2008), može se pretpostaviti da na promjenjivost glagolskih frazema važan utjecaj ima konfiguracija elemenata unutar pojedine događajne sheme.

Cilj je ovoga rada utvrditi na koje načine događajne sheme dinamike sile ograničavaju promjene leksičko-gramatičkog ustrojstva figurativnih glagolskih frazema u engleskome i hrvatskome. Istraživanje smo proveli u računalnim korpusima enTenTen13 za engleski jezik i hrWaC za hrvatski jezik. Pokazat ćemo da na pojavne oblike glagolskih frazema u tim dvama jezicima izravno utječe vrsta događajne sheme dinamike sile koju odražavaju – akcija, prijenos odnosno kretanje. Točnije, pokazat ćemo da su promjene ograničene na tip konstrukcija kojima se jezično izražavaju odnosi među sudionicima događaja unutar pojedine sheme. Također ćemo pokazati da s obzirom na vrstu sheme dinamike sile varira i stupanj promjenjivosti glagolskih frazema pa se oni javljaju u manjem ili većem broju oblika.

Rad započinjemo kratkim teorijskim pregledom suodnosa događajnih shema i jezičnih izraza u kognitivnoj gramatici, a potom opisujemo konceptualno-gramatičko ustrojstvo glagolskih frazema u engleskome i hrvatskome koji odražavaju sheme dinamike sile. Zatim opisujemo istraživanje u dvama računalnim korpusima, iznosimo rezultate i u raspravi pokazujemo kako sheme dinamike sile ograničavaju vrste oblika u kojima se frazemi javljaju. Na kraju se nalazi zaključak.

2. Događajne sheme i jezični izrazi

U kognitivnoj gramatici pojam *događaj* obuhvaća stanja i procese. Tako događaj može biti perceptivno iskustvo (*Čujem glazbu*), smještenost nekog entiteta u prostoru (*Knjige stoje na polici*) te različite vrste interakcija entiteta u čovjekovoj okolini, na primjer svjesno djelovanje čovjeka na drugi entitet (*Radnici su srušili staru kuću*), razmjena predmeta između dviju osoba (*Dao joj je cvijet*), kretanje (*Moja sestra ide u Rim*). Sudionicima nekog događaja pridružene su semantičke uloge, a specifična konfiguracija tih elemenata određuje o kojoj je vrsti događaja riječ (primjerice, relacija između agensa i teme, teme i mjesta itd.). Radden i Dirven (2007: 270) za to upotrebljavaju naziv *događajna shema*, a definiraju je kao „vrstu situacije koja se može realizirati u vidu beskonačnog broja konkretnih primjera stanja i događaja“.³ Na jezičnoj se razini događajne sheme izražavaju rečenicama: uz predikat koji profilira relaciju uvrštavaju se drugi članovi rečeničnoga ustrojstva koji profiliraju sudionike i(li) okolnosti radnje.

U jezične jedinice sa strukturom rečenice ubrajaju se i glagolski frazemi, koji su sastavljeni od subjekta, predikata i(li) drugih dopuna, a tim su rečeničnim dijelovima pridružene specifične semantičke uloge. Pritom subjekt može biti otvoreni dio frazema (npr. *bury the hatchet* ‘zakopati ratnu sjekiru’, *izvući živu glavu*), dok je u nekim frazemima leksikaliziran, poput *sparks fly* (‘iskre frcaju’), *pojeo vuk magare, pukla tikva*. Kad je riječ o njihovu konceptualnom ustrojstvu, glagolski frazemi opisuju događaje, sudionike koje su dio njih te relaciju između sudionika. To znači da, kao i nemetaforičke glagolske konstrukcije, glagolski frazemi odražavaju događajne sheme koje su jezični izraz različitih vrsta ljudskog iskustva. S obzirom na vrstu sudionika i njihove međusobne odnose specifičnu skupinu čine sheme dinamike sile. Radden i Dirven (2007: 284) navode četiri osnovna tipa, a to su shema

³ Langacker (2008: 167–174; 240–244) za takve simboličke strukture upotrebljava naziv *konstrukcijske sheme* te na razini rečenice daje primjere dvostruko prijelaznih konstrukcija u engleskome s glagolima tipa *give* (‘dati’) i *send* (‘poslati’) koje odražavaju konstrukcijsku shemu [PRIJENOS IMENICA IMENICA].

akcije, shema prijenosa, shema samostalnog kretanja i shema uzrokovanog kretanja. U nastavku ćemo opisati kako se konceptualno ustrojstvo glagolskih frazema koji odražavaju te događajne sheme očituje u njihovim gramatičkim karakteristikama.

2.1. *Konceptualno-gramatičko ustrojstvo frazema koji odražavaju sheme dinamike sile*

Shema akcije (engl. *the action schema*) opisuje situaciju u kojoj agens energijom djeluje na temu koja se mijenja pod njezinim utjecajem.⁴ Langacker (1991: 13) ovu konfiguraciju naziva modelom biljarske kugle i riječ je o prototipnoj interakciji entiteta u lancu radnje. Glagolski frazemi koji odražavaju shemu akcije tipično su prijelazne konstrukcije u kojima je agens kodiran kao subjekt, a tema kao izravni objekt, na primjer u engleskome *break someone's heart* ('ražalostiti'), *clear the deck(s)* ('pripremiti se za važan zadatak'); u hrvatskome *lomiti jezik* ('teško izgovarati neke riječi'), *otkriti toplu vodu* ('iznositi poznate činjenice'). Osim izravnoga objekta frazemi u ovoj skupini mogu sadržavati i druge rečenične dijelove koji označavaju sudionike i(li) okolnosti radnje, na primjer *kill two birds with one stone* ('riješiti dva problema u jednom potezu'), *open your eyes to something* ('shvatiti'), *raditi od muhe slona* ('preuveličavati'), *graditi kule u zraku* ('zanositi se nečim neostvarivim').

Glagolski frazemi koji odražavaju shemu prijenosa (engl. *the transfer schema*) profiliraju razmjenu teme između agensa i primatelja. Točnije, agens djeluje energijom na temu koja se kreće od njegova konceptualnog područja do konceptualnog područja primatelja koji je stavlja pod svoju kontrolu.⁵ Frazemi toga konceptualnoga ustrojstva tipično se javljaju kao prijelazne konstrukcije u kojima je agens kodiran kao subjekt, primatelj kao neizravni objekt, a tema kao izravni objekt. To su izrazi poput *give someone free rein* ('dati odriješene ruke') i *davati/dati zeleno svjetlo* ('dati odobrenje').

Frazemi koji odražavaju shemu samostalnog kretanja (engl. *the self-motion schema*) motivirani su predodžbenom shemom ISHODIŠTA, PUTA I CILJA te opisuju

⁴ U kognitivnoj gramatici *tema* je opći naziv za bilo koji entitet na koji agens djeluje energijom te uključuje i pacijensa (opširnije o tome u Radden i Dirven 2007: 267–299). Langacker (2008: 366, fusnota 14) ističe da *agens* i *tema* u kognitivnoj gramatici odgovaraju makroulogama *činitelj* i *trpitelj* u Gramatici uloga i referenci (npr. Van Valin i LaPolla 1997).

⁵ Više o konceptualnom području (engl. *dominion*) u kognitivnoj gramatici vidi u Maldonado (2002); Stanojević i Geld (2008); Stanojević i Tuđman Vuković (2012).

gibanje nekog entiteta s jednog mjesta na drugo. Sastavljeni su od subjekta, predikata i adverbijalne dopune koja najčešće ima oblik prijedložnog izraza, na primjer *come to a head* ('kulminirati'), *fall into the wrong hands* ('dospjeti pogrešnoj osobi'), *doći u škripac* ('doći u neugodnu situaciju'), *stići na zelenu granu* ('popraviti svoj položaj'). Pritom ti frazemi opisuju gibanje neživog entiteta ili samostalno kretanje agensa. Tako je, na primjer, u frazemima *fall on deaf ears* ('biti ignoriran') i *izaći na vidjelo* ('postati jasnim, manifestirati se') subjekt imenica koja označava apstraktan entitet. Prema podacima iz korpusa enTenTen13, u frazemu *fall on deaf ears* kao subjekt dolaze imenice poput *complaints* ('žalbe'), *requests* ('zamolbe'), *arguments* ('argumenti') i *advice* ('savjet'), a podaci iz hrWaCa pokazuju da na vidjelo tipično izlaze istina, problemi i činjenice. S druge strane, u frazemima *go against the flow* ('postupati suprotno od drugih'), *jump through hoops* ('prekomjerno se truditi'), *ispasti iz štosa* ('izgubiti vještinu') i *ići u krpe* ('ići na spavanje') subjekt je imenica koja označava osobu.⁶

Glagolski frazemi koji odražavaju shemu uzrokovanog kretanja (engl. *the caused-motion schema*) opisuju premještanje teme s jednog mjesta na drugo kao posljedica djelovanja agensa ili nekog drugog vanjskog izvora energije (više o uzrokovanom kretanju v. Goldberg 1995). Ti su frazemi sastavljeni od subjekta, predikata, izravnog objekta i adverbijala. Subjekt je inicijator gibanja, izravni je objekt entitet koji se giba pod utjecajem djelovanja vanjske sile, a adverbijal označava cilj. Neki su primjeri tih frazema *bring something to the table* ('predložiti'), *drive someone over the edge* ('izludjeti koga'), *throw your hat in(to) the ring* ('kandidirati se, natjecati se'), *baciti koplje u trnje* ('prestati se boriti'), *gurnuti pod tepih* ('skrivati od javnosti'), *staviti naglasak na što* ('istaknuti važnost čega').

Vidjeli smo da se konceptualno ustrojstvo glagolskih frazema koji odražavaju sheme dinamike sile očituje u njihovu gramatičkome ustrojstvu s obzirom na broj i vrstu rečeničnih dijelova koji ih sačinjavaju (osim subjekta i predikata). Međutim, velik broj tih frazema ne javlja se uvijek u istome obliku jer govornik može događaj konstruirati na različite načine, a bilo koja takva konceptualna promjena odražava se u promjenama leksičko-gramatičkog ustrojstva frazema. Tu se postavlja pitanje na koji način događajne sheme dinamike sile ograničavaju promjenjivost glagolskih frazema koji ih odražavaju. Može se pretpostaviti da na vrste konstrukcija u kojima se neki glagolski frazem pojavljuje utječe konfiguracija elemenata

⁶ Zanimljivo je da neki frazemi koji odražavaju shemu samostalnog kretanja imaju i agentivni i neagentivni subjekt. Na primjer, u izrazu *dolaziti/doći do izražaja* ('istaknuti se, biti zapažen') tipičan je subjekt imenica koja se odnosi na (obično pozitivnu) značajku nekog entiteta (npr. *kvaliteta*, *kreativnost*, *snalažljivost*, *talent*), a to može biti i imenica koja označava osobu.

unutar pojedine sheme, a to su vrsta sudionika i njihovi međusobni odnosi. Također se može pretpostaviti da promjene ograničava i to kojim se sredstvima u nekome jeziku opisuju odnosi između sudionika događaja unutar pojedine sheme dinamike sile.

3. Istraživanje

Kako bismo utvrdili na koje načine sheme dinamike sile ograničavaju promjenjivost glagolskih frazema u engleskome i hrvatskome, proveli smo istraživanje u računalnim korpusima enTenTen13 (19,6 milijardi riječi) i hrWaC (1,2 milijarde riječi) pomoću softverskog alata Sketch Engine. Istraživanje je provedeno u tri koraka: prvo smo u dvama korpusima prikupili jezičnu građu, zatim smo dobivene frazeme grupirali prema vrsti sheme dinamike sile koju odražavaju i na kraju smo te izraze pretražili u korpusima kako bismo utvrdili u kojim se sve oblicima javljaju.

Građa je prikupljena na sljedeći način: iz korpusa enTenTen13 odnosno hrWaC izvadili smo prvih 500 najfrekventnijih glagola. Među njima smo izdvojili glagole dinamike sile na temelju opisa njihovih značenja u leksičkoj bazi engleskoga jezika WordNet. Za svaki smo od tih glagola pretražili najkarakterističnije imenske kolokate s kojima se on supojavljuje u konstrukcijama koje imaju figurativno značenje. Tako smo dobili 172 engleska i 176 hrvatskih glagolskih frazema koji odražavaju sheme dinamike sile, a taj se broj odnosi na različnice (engl. *types*). Te smo izraze grupirali u četiri skupine s obzirom na vrstu sheme dinamike sile koju odražavaju. Podjela se prikazuje u tablici 1.

Tablica 1. Glagolski frazemi koji odražavaju sheme dinamike sile u engleskome i hrvatskome

Shema dinamike sile	engleski	hrvatski
Shema akcije	32	22
Shema prijenosa	10	10
Shema samostalnog kretanja	63	69
Shema uzrokovanog kretanja	67	75
Ukupno	172	176

Dobivene glagolske frazeme potom smo pretražili u dvama korpusima kako bismo utvrdili u kojim se oblicima javljaju. Kako bismo dobili što veći broj leksičko-gramatičkih oblika za svaki frazem, pretraživali smo ih na tri načina: 1) pomoću jedne ili više imenskih sastavnica (npr. *free rein* za frazem *give someone free rein*;

voda i mlin za frazem *tjerati vodu na čiji mlin*), 2) pomoću prijedložnih izraza (npr. *u + klopka* i *iz + klopke*) i 3) pomoću glagola i imenice u službi izravnog objekta (npr. *change* i *tune* za frazem *change your tune*). U svim pretragama između traženih riječi kontekstualni je raspon bio pet mjesta s lijeve i desne strane.

4. Rezultati

Dobili smo dvije skupine rezultata. Prvo, leksičko-gramatički oblici u kojima se glagolski frazemi javljaju ograničeni su konfiguracijom elemenata unutar određene sheme dinamike sile i s obzirom na to čine tri skupine: shema akcije, shema prijenosa i shema kretanja. Drugo, glagolski se frazemi međusobno razlikuju po stupnju promjenjivosti, a to je izravno vezano uz specifičnost odnosno shematičnost pojedine sheme. U nastavku slijedi analiza promjena glagolskih frazema prema shemi dinamike sile koju odražavaju.

4.1. Shema akcije

Glagolski frazemi koji odražavaju ovu događajnu shemu po strukturi su tipično prijelazne konstrukcije s izravnim objektom, a toj je imenici pridružena semantička uloga teme. Od 28 engleskih frazema toga oblika koji su uključeni u ovo istraživanje njih 26 u korpusu se javlja u pasivu, a od 21 frazema u hrvatskome pasivni oblik ima njih 13. Tako se isti događaj konstruira iz različitih perspektiva te status lika prvog plana (Langacker 2008: 70) dobiva agens odnosno tema.⁷ Sljedeći primjeri ilustriraju pasivne oblike frazema *build bridges* ('uspostaviti suradnju'), *cut corners* ('štedjeti na vremenu ili trudu'), *prepare the ground* ('izvršiti temeljite pripreme') i *kill two birds with one stone* ('jednom akcijom postići dva cilja'):

- (1) *What changed was the way knowledge was shared and how **bridges were built** between those who practiced "useful" and scientific knowledge.*
'Promijenio se način na koji se znanje dijelilo i kako su se gradili mostovi među onima koji su se bavili „upotrebnim“ i znanstvenim znanjem.'
- (2) *They were committed to helping us get what was fairly owed to us making sure **no corners were cut** in their thorough process.*

⁷ Langacker se koristi terminima lik prvog plana (engl. *trajectory*) i lik drugog plana (engl. *landmark*) za entitet koji je u glavnom odnosno sporednom fokusu unutar profilirane relacije. Na razini rečenice lik prvog plana izražen je kao subjekt, a lik drugog plana kao izravni objekt. Prijevodi engleskih termina *trajectory* i *landmark* prema Stanojević (2013).

‘Predano su nam pomagali da naplatimo svoja dugovanja, ne štedeći na vremenu i trudu u svojoj temeljitosti.’

- (3) *U proteklih nekoliko mjeseci već je puno toga postignuto i **pripremljen je teren** za dugoročne reforme.*
- (4) *Time **su jednim udarcem ubijene dvije muhe.***

Ti primjeri pokazuju da pasiv kod glagolskih frazema ima istu funkciju kao kod nemetaforičkih glagolskih konstrukcija, a to je defokusiranje agensa (Shibatani 1985).⁸ S druge strane, jedan dio frazema uključenih u ovo istraživanje tipično se javlja u pasivnome obliku te je u tim izrazima istaknuti lik tema. To su *be bitten by the bug* (‘početi se baviti nekom aktivnošću’), *be cut from the same cloth* (‘jednak, isti’), *be joined at the hip* (‘biti kao sijamski blizanci’), *be worn to a frazzle* (‘biti premoren’) i *biti upisan zlatnim slovima* (‘biti trajno zabilježen’). Ti se frazemi u korpusu enTenTen13 odnosno hrWaC javljaju i kao prijelazne konstrukcije s izravnim objektom:

- (5) *Jerry, now 43, was 10 when he was first introduced to motocross. He had friends that rode, and **the bug quickly bit him.***

‘Jerry, koji je sada četrdesetotrogodišnjak, imao je deset godina kad se prvi put upoznao s motokrosom. Imao je prijatelje koji su vozili motokros, pa se i on ubrzo zarazio time.’

- (6) *Actually, all of the Foxman children are hard to stomach at times. Tropper has most definitely **cut them all from the same cloth.***

‘Zapravo, sva djeca obitelji Foxman ponekad su naporna. Tropper ih je bez ikakve sumnje sve napravio od istog materijala.’

- (7) *With consolidation, we are effectively **joining all the companies at the hip.***

‘Ovom konsolidacijom u biti postizemo tješnju suradnju među svim tvrtkama.’

- (8) *Doctor visits, physical care, and the daily duties of caregiving can **wear a family to a frazzle** and leave little time for conversation, hanging out, and simply enjoying your dad.*

⁸ Više o pasivu u kognitivnoj gramatici općenito vidi Langacker (2008: 382–390), a o pasivu u hrvatskome Belaj (2004); Belaj i Tanacković Faletar (2017: 273–299).

‘Liječnički posjeti, njega i svakodnevne dužnosti njegovateljstva mogu u potpunosti iscrpiti obitelj i ostaviti im malo vremena za razgovor, druženje i obično uživanje u životu s tatom.’

- (9) *Kada su mladi svećenici, odgojeni u zagrebačkoj bogosloviji, postali župnici i kapelani u Međimurju, opirali su se nasilnoj mađarizaciji i tako **svoja imena upisali zlatnim slovima** u povjesnicu Međimurja.*

Ti primjeri ilustriraju promjenu uobičajenog prikaza odnosa lika prvog plana i lika drugog plana u danim frazemima tako da entitet koji je izvor energije postaje istaknuti lik.

Osim u pasivu, u hrvatskome se glagolski frazemi koji odražavaju shemu akcije pojavljuju i kao medijalne konstrukcije s česticom *se* i ličnim glagolskim oblikom.⁹ Poput pasiva, medijalne konstrukcije predstavljaju alternativu aktivnim konstrukcijama u kojima je agens istaknuti lik. To ćemo ilustrirati frazemima *otkrivati/otkriti toplu vodu* (‘iznositi poznate činjenice’), *raditi od muhe slona* (‘preuveličavati’) i *lupiti po džepu* (‘izložiti velikom financijskom trošku’):

- (10) *Zašto **se** sada **otkriva topla voda**? Deloitte je napravio izvrsnu studiju i samo je treba provesti.*
- (11) *Čim su mala odstupanja, odmah je frka. Htjela sam reći da nekad nije bilo tako, da **se** danas **od muhe radi slona**.*
- (12) *Nažalost, većina ljudi počinje biti ekološki svjesna tek kada ih **se lupi po džepu** – sjetimo se samo primjera povratne ambalaže s naknadom od 50 lipa.*

Primjeri (10 – 12) pokazuju da upotreba glagolskog frazema u medijalnoj konstrukciji, kao i u pasivu, služi za isticanje teme. Razlika je u tome što pasiv profilira cijeli tijek prijenosa energije s agensa na temu, pri čemu je agens defokusiran iako je implicitno prisutan (npr. *pripremljen je teren*). Medijalna konstrukcija priziva dje-

⁹ U tradicionalnim gramatikama hrvatskoga jezika taj se tip konstrukcije naziva refleksivnim pasivom ili *se* pasivom. U kognitivnoj gramatici uvriježen je naziv *medijalna konstrukcija* (engl. *the middle voice* ili *the middle construction*). O medijalnim konstrukcijama iz kognitivnolingvističke perspektive u engleskome v. Kemmer (1993), Radden i Dirven (2007: 289–291); u španjolskome Maldonado (2002), Langacker (2008: 385–386); u poljskome Tabakowska (2003); u hrvatskome Stanojević i Kryžan-Stanojević (2009).

lovanje sile, ali profilira samo ono što se događa temi (npr. *otkriva se topla voda*) te agens odnosno drugi izvor energije nije prisutan ni implicitno.¹⁰

U engleskome se glagolski frazemi koji su po strukturi prijelazne konstrukcije s izravnim objektom mogu javiti kao neprijelazne konstrukcije s neagentivnim subjektom u kojima dolazi isti glagol bez popratnih morfoloških promjena. To je također način različitog konstruiranja istog događaja unutar sheme akcije. Točnije, promjena stanja nekog entiteta pod utjecajem djelovanja sile izražava se kao prijelazna konstrukcija s agentivnim subjektom i izravnim objektom odnosno kao neprijelazna konstrukcija u kojoj izravni objekt prijelazne konstrukcije postaje subjekt. To ćemo ilustrirati na primjeru frazema *change your tune* ('promijeniti ploču'), *clear the air* ('raščistiti situaciju') i *open your eyes to something* ('shvatiti'):

- (13) *Her tune changed after working with Wesley in the set.*

'Promijenila je ploču nakon što je s Wesleyem radila na setu.'

- (14) *On any bad news about a company whose stock you own, sell. Wait until the air clears and the stock begins rising again before repurchasing.*

'Nakon što primiš bilo kakve loše vijesti o tvrtki čijih si dionica vlasnik, prodaj. Čekaj dok se ne slegne prašina i dionice počnu rasti prije nego što ih opet kupiš.'

- (15) *Once her eyes opened to veganism, she changed paths and decided to dedicate her life to furthering the vegan movement.*

'Nakon što je jednom shvatila bit veganstva, promijenila je smjer i odlučila svoj život posvetiti unapređenju veganskog pokreta.'

Neprijelazne konstrukcije u primjerima (13 – 15) profiliraju promjenu stanja teme u službi subjekta bez izravnog upućivanja na silu koja uzrokuje promjenu.

Vidjeli smo da se glagolski frazemi koji odražavaju shemu akcije javljaju u gramatičkim konstrukcijama koje na različite načine opisuju relaciju između lika prvog plana i lika drugog plana. U prijelaznoj konstrukciji s izravnim objektom istaknut je izvor energije (tipično agens), dok je u pasivu, medijalnoj i neprijelaznoj konstrukciji istaknut sudionik zahvaćen djelovanjem energije. Cjelovitu sliku relacija u tim konstrukcijama daje Kemmer (1993: 73) pomoću skale događaja s obzirom na stupanj do kojega se njegovi sudionici mogu jasno razabrati kao individual-

¹⁰ Zbog toga vršitelja nije moguće dodati u medijalnu konstrukciju, za razliku od pasiva. Tako u engleskome oznaka za vršitelja radnje ima ustrojstvo *by* + imenica, a u hrvatskome *od* + genitiv ili *od strane* + genitiv.

ni, a to se može primijeniti na glagolske frazeme koji odražavaju shemu akcije. Na jednom su kraju skale događaji s dvama entitetima koji imaju različite semantičke uloge te je riječ o prototipnim prijelaznim konstrukcijama (npr. *cut corners, pripremiti teren*). Na drugome su kraju događaji koji uključuju jednog sudionika, a to su prototipne neprijelazne konstrukcije (npr. *the air clears*). Medijalne su konstrukcije na sredini skale, a po svojim su karakteristikama bliske neprijelaznima jer u njima nije profiliran izvor energije (npr. *otkriva se topla voda*).

Pomoću frekvencije pojavljivanja u korpusu možemo utvrditi koji su uobičajeni načini jezičnog prikazivanja nekog događaja pomoću frazema koji odražavaju shemu akcije. Tako se u korpusu enTenTen13 javlja 2674 primjera prijelazne konstrukcije *build bridges between someone* ('uspostaviti suradnju između koga'), dok se pasivni oblik *bridges were/have been built between someone* ('uspostavljena je suradnja između koga') javlja u 120 primjera. U korpusu hrWaC ima 258 primjera prijelazne konstrukcije *ubiti dvije muhe jednim udarcem* i 5 primjera pasivnog oblika *ubijene su dvije muhe jednim udarcem*. Iz toga je vidljivo da ta dva frazema tipično opisuju cijeli proces prijenosa energije s agensa na temu. S druge strane, engleski frazem koji opisuje početak bavljenja nekom aktivnošću najčešće se javlja u pasivnome obliku *be bitten by the bug* (1970 primjera), dok je aktivna konstrukcija *the bug bit (has/had bitten) someone* manje česta (276 primjera). To pokazuje da se taj događaj tipično opisuje tako da je u rečenici istaknuti lik osoba koja se počela baviti nekom aktivnošću, dok je manje uobičajen prikaz onaj pomoću kojega se ističe sama aktivnost (koja se često specificira uvrštavanjem predatributa, npr. *the acting bug bit someone* 'zainteresirao se za glumu tko'). Slično tome, od ukupno 436 primjera hrvatskoga frazema u značenju 'biti trajno zabilježen' njih 86% ima pasivni oblik (*upisan je zlatnim slovima*), a samo 3% prijelazna je konstrukcija s izravnim objektom (*upisao je svoje ime zlatnim slovima*). Neki glagolski frazemi koji odražavaju shemu akcije javljaju se u više gramatičkih konstrukcija koje na različite načine opisuju odnos između lika prvog plana i lika drugog plana. Tako, na primjer, engleski frazemi u primjerima (13 – 15) imaju tri oblika od kojih je u jednome istaknut agens, a u dvama tema (npr. *open your eyes to something, someone's eyes were opened to something* i *someone's eyes opened to something*). Svih 22 hrvatska frazema uključenih u ovo istraživanje javljaju se u konstrukcijama s česticom *se*, od kojih su neke medijalne (npr. *priprema se teren*), a neke uključuju povratne glagole, poput *upisati se zlatnim slovima*. Iz toga je vidljivo da pri jezičnom opisu sheme akcije pojedine konstrukcije omogućuju konceptualizatoru da usredotoči pažnju na jednog sudionika u lancu radnje.

4.2. Shema prijenosa

Glagolski frazemi u ovoj skupini tipično se javljaju u dvama oblicima ovisno o smjeru u kojem ide razmjena teme između agensa i primatelja. U jednome su obliku profilirana sva tri sudionika prijenosa, a kodirani su kao subjekt, neizravni objekt i izravni objekt. U drugome su varijantnome obliku profilirana dva sudionika, primatelj i tema, a kodirani su kao subjekt i izravni objekt, usp. sljedeće primjere:

- (16) a. *Even my colleague Kasia, who claimed she never usually liked any frostings **gave this one the thumbs up**.*

‘Čak i moja kolegica Kasia, koja je govorila da obično ne voli glazure, ovoj je glazuri dala palac gore.’

- b. *So you’ve finally decided to start up a small organization. You met with your legal counsel, proposed your firm’s proposal, spoke with a CPA and **got the thumbs up** to go ahead with your business endeavor.*

‘Najzad ste odlučili osnovati malu tvrtku. Bili ste na sastanku s pravnicima, iznijeli prijedlog, razgovarali s računovođom i dobili zeleno svjetlo za početak svog poslovnog pothvata.’

- (17) a. *According to Stebbins, corporations can, and often do, unilaterally amend the terms of their contracts, often in subtle and inconspicuous ways. Stebbins decided to “**give them a taste of their own medicine**” ...*

‘Prema Stebbinsu, tvrtke smiju jednostrano promijeniti uvjete ugovora, što često i neupadljivo i neprimjetno čine. Stebbins im je odlučio „vratiti milo za drago“ ...’

- b. *Three months after Media Matters’ president David Brock formally declared “a war on Fox [News],” Politico has noted that the organization may be **getting a taste of its own medicine**.*

‘Tri mjeseca nakon što je predsjednik Media Mattersa, David Brock, službeno proglasio “rat protiv kuće Fox [News]”, Politico je napisao da im se tako vraća milo za drago.’

- (18) a. *A bi li **dao batine nekome sebi ravnom**, kad je povaren, lukav, kad iskorištava... ili samo biraš one pedeset kila lakše, koji ti ne mogu uzvratiti.*

- b. *... pa sam se znala i inatiti i još **dobiti i batine** – ali baka nije popuštala.*

Konstrukcije s glagolom *give* odnosno *dati* (16a – 18a) profiliraju cijeli proces prijenosa – djelovanje agensa energijom na temu koja se kreće od njegove konceptualne domene do konceptualne domene primatelja. Ti se izrazi mogu interpretirati kao ‘odobriti’ (*give something the thumbs up*), ‘vratiti milo za drago’ (*give someone a taste of their own medicine*) i ‘istući’ (*dati batine*). S druge strane, oblici s glagolom *get* odnosno *dobiti* (16b – 18b) profiliraju dolazak teme u primateljevo konceptualno područje. Pritom izvor u tim konstrukcijama može i ne mora biti leksički specificiran. Na primjer, korpusni podaci za frazem *get the thumbs up* (‘dobiti odobrenje’) pokazuju da se u 48% primjera javlja oznaka za izvor, a to je sintagma s prijedlogom *from* (‘od’). S druge strane, u frazemu *get a taste of your own medicine* (‘dobiti milo za drago’) izvor je izražen u samo 2% primjera. To pokazuje da taj frazem ističe ono što se događa nekome tko je predmet osvete, a nije važno tko je osoba koja se osvetila, zbog čega se izvor rijetko profilira. Frekvencijski podaci za pojedine frazeme u ovoj skupini ujedno pokazuju koji se aspekt prijenosa češće jezično prikazuje – cijeli proces razmjene teme između agensa i primatelja ili samo dolazak teme u primateljevo konceptualno područje. Tako se svih 10 engleskih frazema uključenih u ovo istraživanje češće javljaju u konstrukcijama s glagolom *give* (‘dati’) nego *get* (‘dobiti’), a kod pojedinih je izraza velika razlika u frekvenciji između tih dvaju oblika, na primjer *give someone/something a wide berth* (‘zaobilaziti u širokom luku’) i *give someone carte blanche* (‘dati odriješene ruke’), što pokazuje da se ti događaji najčešće opisuju tako da je istaknuti lik agens. S druge strane, u hrvatskome se neki frazemi češće javljaju u obliku s primateljem kao subjektom. Jedan je takav primjer frazem s imenicom *batine*: on se javlja u konstrukciji *dobiti batine* u 1292 primjera, a oblik *dati batine* javlja se u 25 primjera. Osim *dobiti batine* još se dva frazema češće javljaju u obliku u kojem u službi subjekta dolazi primatelj, a to su *dobiti po nosu* (*tamburi*) i *dobiti po prstima*.

Jedan dio frazema u obama jezicima koji održavaju shemu prijenosa ima i treći varijantni oblik – neprijelaznu konstrukciju s glagolom kretanja u kojoj je subjekt tema. To su, na primjer, izrazi *give someone their marching orders* (‘dati naredbu za izvršenje zadatka’) i *dati zeleno svjetlo* (‘dati odobrenje’):

- (19) *During my tenure at one of the largest brokerages on Wall Street, marching orders to execute Law #4 came directly from the top brass.*

‘Dok sam radio u jednoj od najvećih brokerskih kuća na Wall Streetu, naredbe da se postupa po Zakonu br. 4 dolazile su izravno s najviših instanci.’

- (20) *Naime prijavio sam se početkom ljeta, obavio liječnički krajem kolovoza i zeleno svjetlo je stiglo prije mjesec i pol dana.*

Te konstrukcije profiliraju kretanje teme, a to su naredbe (*marching orders*) odnosno odobrenje (*zeleno svjetlo*). Pritom se u (19) spominje i izvor (*from the top brass* ‘s najviših instanci’). Korpusni podaci pokazuju da je ovo najmanje čest način jezičnog prikaza sheme prijenosa. Tako se, na primjer, oblici *dati zeleno svjetlo* i *dobiti zeleno svjetlo* u korpusu hrWaC javljaju u 2218 odnosno 1899 primjera, dok se konstrukcija *stiglo je zeleno svjetlo* javlja u 14 primjera.

Svi dosadašnji primjeri pokazuju da upotreba glagolskog frazema koji odražava shemu prijenosa ovisi o tome koji se njezin aspekt profilira, a varijantni oblici frazema razmjenu teme između agensa i primatelja konstruiraju na različite načine pomoću jezičnih sredstava kojima se opisuju odnosi unutar te sheme.

4.3. Shema kretanja

Prema podacima iz korpusâ enTenTen13 i hrWaC, u glagolskim frazemima koji opisuju kretanje isti se događaj konstruira na tri osnovna načina, a u jeziku se to izražava specifičnim skupinama varijantnih oblika. Jednu skupinu čine dinamična varijanta koja opisuje cijeli proces i stativni oblik koji opisuje samo posljednju fazu procesa. U drugoj su skupini oblici koji opisuju samostalno kretanje i uzrokovano kretanje. U trećoj su skupini prijedložni antonimski parnjaci u kojima se isti događaj konceptualizira kao gibanje u suprotnim smjerovima. To može biti, na primjer, kretanje prema gore i prema dolje ili stavljanje u spremnik i vađenje iz spremnika. Neki frazemi koji odražavaju shemu kretanja isti događaj opisuju na nekoliko različitih načina te se javljaju u četirima ili više tipova konstrukcija. U nastavku ćemo opisati i oprimjeriti navedene tri skupine varijantnih oblika.

4.3.1. Cijeli proces i rezultat procesa

U ovoj su skupini frazemi koji opisuju cijeli proces gibanja nekog entiteta prema cilju, a imaju i stativni varijantni oblik koji opisuje završni dio procesa. To ilustriraju sljedeći primjeri:

- (21) a. *The Silverbird label went into overdrive after the budget range was relaunched.*

‘Marka Silverbird ubacila je u petu brzinu nakon što je ponovno pokrenuta jeftinija linija proizvoda.’

- b. *Top to bottom, the entire company has been in overdrive for this project.*

‘Cijela cjelcata tvrtka za ovaj projekt radi sto na sat.’

- (22) a. *We all try to do our best to **get the word out** about things we’re releasing.*

‘Svi se trudimo najbolje što znamo kako bismo objavili vijesti o stvarima koje puštamo na tržište.’

- b. *In short, **the word is out** that Living Values is “cool,” and more and more people want some of it for themselves.*

‘Ukratko, priča se da je Living Values „kul“ i da sve ga više ljudi želi.

- (23) a. *Odrasli ste ljudi, trebali ste **staviti sve karte na stol** i vidjeti što se da učiniti.*

- b. *Mi znamo što oni mogu, oni znaju što mi možemo i **sve karte su na stolu**.*

Dinamične varijante frazema (21a – 23a) opisuju kretanje odnosno premještanje entiteta na neko mjesto. Ti oblici imaju značenja ‘ubaciti u petu brzinu’ (*go into overdrive*), ‘objaviti vijest’ (*get the word out*) i ‘otkriti svoje namjere’ (*staviti karte na stol*). Njihovi su stativni varijantni oblici (21b – 23b) rezultativne konstrukcije u kojima u službi subjekta dolazi tema i mogu se interpretirati kao ‘raditi sto na sat’, ‘informacija je objavljena’ i ‘namjere su otkrivene’.

4.3.2. Samostalno kretanje i uzrokovano kretanje

Glagolski frazemi u ovoj skupini tipično se javljaju u dvama varijantnim oblicima. Jedan je neprijelazna konstrukcija sa subjektom i adverbijalnom dopunom koja opisuje kretanje jednog sudionika prema cilju, a drugi je prijelazna konstrukcija sa subjektom, izravnim objektom i adverbijalnom dopunom koja opisuje premještanje teme s jednog mjesta na drugo kao posljedica djelovanja agensa ili nekog drugog vanjskog izvora energije. To ilustriraju sljedeći primjeri:

- (24) a. *Other reasons that **brought** this situation **to a boil** were the person of Bachmann herself and the courage of one of her colleagues to challenge her.*

‘Drugi razlozi koji su ovu situaciju doveli do usijanja bila je sama osobnost Bachmannove i hrabrost jedne od njezinih kolegica da joj se suprotstavi.’

- b. *The tension **comes to a boil** when Mathieu is murdered and the community is further divided.*

‘Tenzije su došle do usijanja kad su ubili Mathieua, što je još više razjedinilo zajednicu.’

- (25) a. *Two events really **pushed me over the edge**: September 11th, and someone recognizing themselves in an autobiographical story I wrote and taking issue with it.*

‘Dva su me događaja sasvim izludjela: 11. rujna i to što se netko prepoznao u autobiografskoj priči koju sam napisao, a nije se s njom slagao.’

- b. *Everyone at school thinks he’s **gone over the edge**, even his best friend.*

‘Svi u školi misle da je puknuo, čak i njegov najbolji prijatelj.’

- (26) a. *Informirajte se prije nego što **bacite novac u vjetar** za alternativnu medicinu.*

- b. *Oni plaćaju i velik dio mojih priprema i putovanja, pa mi je drago da su zadovoljni i ne smatraju da je njihov novac **otišao u vjetar**.*

- (27) a. *To sve **tjera vodu na mlin** Berlusconi, spretnome i u paroli i u laži.*

- b. *Od samog početka utakmice **voda je išla na mlin** Francuza.*

U primjeru (24) varijantni oblici označavaju primicanje cilju nekog entiteta koji se kreće, a u frazeološkom se značenju to odnosi na kritičnu točku (*bring something to a boil* ‘dovesti do usijanja’ odnosno *come to a boil* ‘doći do usijanja’). Frazem u (25) opisuje psihičku rastrojenost, što se konceptualizira kao gibanje preko ruba (*push someone over the edge* ‘izludjeti koga’ odnosno *go over the edge* ‘puknuti’). U primjerima (26) i (27) iz dviju se različitih perspektiva opisuje uzaludno trošenje novca odnosno postizanje prednosti u nekoj aktivnosti.

U hrvatskome varijantni oblici nekih frazema koji opisuju samostalno kretanje odnosno uzrokovano kretanje sadrže glagole s istim prefiksom koji specificira određeni smjer kretanja. Pogledajmo sljedeće primjere:

- (28) a. *Kada **dođu na svijet** ti su mališani potpuno bespomoćni, a oči su im čvrsto zatvorene.*

- b. *Iako je bila potpuno predana poslu, nalazila je vremena i za privatni život, za obitelj, pa je između londonskog i pariškog otvaranja salona*

donijela na svijet dva sina.

- (29) a. *Na velika vrata Brešan je u hrvatsku književnost ušao 1971. godine s komedijom Hamlet u selu Mrduša Donja.*
b. *Ovo je također i potvrda da domaća glazba svojom izvrsnošću može premostiti jezične barijere i na velika vrata uvesti nas na europsku glazbenu i kulturnu scenu.*
- (30) a. *No, kada zaljubljenost prođe, mane izlaze na vidjelo.*
b. *Rasprave koje se sad vode iznose na vidjelo mračnu tajnu.*

Glagoli u neprijelaznim i prijelaznim konstrukcijama imaju isti prefiks, a svaki od njih označava određeni smjer kretanja: *do-* izražava primicanje ciljnoj točki, *u-* stavljanje u neki prostor, a *iz-* napuštanje zatvorenog prostora i pojavljivanje na površini.

4.3.3. Kretanje ili premještanje u suprotnim smjerovima

Varijantni oblici glagolskih frazema u ovoj skupini prostorni su antonimi. Pogledajmo sljedeće primjere:

- (31) a. *... the secret is a neutral tone, don't get on your high horse as there is always someone out there ready to jump on you!*
'...ta je tajna neutralna, i nemojte sada stvariti gledati svisoka jer uvijek postoji netko tko je spreman skočiti na vas!'
- b. *Get off your high horse, stop discriminating against what are actually very good products and do some decent reporting.*
'Sidite s moralnih visina, prestanite diskriminirati proizvode koji su zapravo vrlo dobri i korektno izvještavajte.'
- (32) a. *Iako se u početku činilo komplicirano, brzo su ušli u štos i izvršili zadatak.*
b. *Osjećam kako s vremena na vrijeme radim greške. Vidi se da je bila velika pauza i da sam ispao iz štosu.*

U tim se konstrukcijama promjena prostornog odnosa odražava upotrebom prijedložnih antonimskih parnjaka. Frazem *get on your high horse* (dosl. popeti se na visokog konja) u (31a) opisuje penjanje na povišeno mjesto koje označava važan status, a odnosi se na osobu koja smatra da je po nečemu bolja od drugih. Njegov an-

tonimski parnjak *get off your high horse* (dosl. sići s visokog konja) upotrebljavamo kad nekome želimo reći da se prestane praviti važan. Varijantni oblici u (32) opisuju ulazak u spremnik (*ući u štos* 'steći praksu, izvještiti se') odnosno izlazak iz spremnika (*ispasti iz štosa* 'izgubiti vještinu').

Kao što je rečeno, neki se glagolski frazemi koji opisuju kretanje javljaju u četirima ili više različitih varijantnih oblika. Najčešće je riječ o izrazima s prijedlozima *in(to)* u engleskome te *u* hrvatskome, koji odražavaju predodžbenu shemu SPREMNIKA. Ti frazemi imaju isti konceptualni sadržaj (točnije, opisuju prostorne odnose među sudionicima), a realiziraju se pomoću čitavog niza leksičko-gramatičkih oblika koji odražavaju specifične načine konstruiranja istoga događaja. Varijantnim je oblicima zajednički element mjesto (tj. cilj kretanja) izraženo prijedložnom konstrukcijom, a mijenja se broj sudionika i opis prostornih odnosa. To se jezično izražava na sljedeće načine: 1) neprijelaznim konstrukcijama koje opisuju kretanje jednog sudionika, 2) prijelaznim konstrukcijama koje opisuju premještanje entiteta s jednog mjesta na drugo zbog djelovanja agensa, 3) stativnim konstrukcijama koje opisuju položaj nekog entiteta u prostoru i 4) antonimskim konstrukcijama s prijedložnim parnjacima koje opisuju kretanje i(li) premještanje u suprotnim smjerovima. Pogledajmo jedan primjer iz engleskoga:

- (33) a. *When the collapse of Lehman Brothers in September 2008 triggered the financial crisis, the global economy **went into a tailspin**.*

‘Kad je kolaps tvrtke Lehman Brothers u rujnu 2008. izazvao financijsku krizu, globalno je gospodarstvo započelo nezaustavljiv pad.’

- b. *Early this decade, the dot-com bubble burst, **sending** financial markets **into a tailspin**.*

‘Na početku ovog desetljeća balon od sapunice dot.com tvrtki se rasprsnuo, što je dovelo do nezaustavljivog pada financijskih tržišta.’

- c. *The publishing industry may **be in a tailspin**, but in some places, writers can still earn \$20 a word.*

‘Izdavačka je industrija možda u velikom padu, ali ponegdje pisci još mogu zaraditi 20 dolara po riječi.’

- d. *Its clients typically are buyers who have had some credit lapses ... but **are demonstrably pulling out of a tailspin**.*

‘Njihovi klijenti obično su kupci koji su imali problema s dugovima ... ali vidi se da polako staju na noge.’

- e. *Roosevelt's efforts have been eclipsed by those made by 21st-century governments around the world to pull their economies out of the post-credit crunch tailspin.*

‘Rooseveltove napore zasjenili su pokušaji svjetskih vlada u 21. stoljeću kako bi gospodarstva svojih zemalja izvukle iz nezaustavljivog pada nakon smanjenja dostupnosti zajmova.’

U tome frazemu imenica *tailspin* označava strmoglav pad aviona, a metaforički se odnosi na veliko opadanje razine ili smanjenje vrijednosti čega (tipično je riječ o gospodarstvu, tržištu i dionicama na burzi). Položaj u spremniku kodiran je prijedlogom *in* (*be in a tailspin* ‘biti u velikom padu’), a kretanje odnosno stavljanje u spremnik i njegovom inačicom *into*, koja u odnosu na *in* označava dublje prodiranje u unutrašnjost spremnika. Upotrebom prijedloga *into* u dinamičnim konstrukcijama s glagolima kojima se izriče kretanje i premještanje intenzivira se značenje naglog i neočekivanog dolaska u lošu situaciju (npr. *send something into a tailspin* ‘uzrokovati strmoglav pad’). Izlazak iz loše situacije kodiran je prijedlogom *out of* ‘iz’, a ta se konceptualizacija događaja jezično izražava kao neprijelazna konstrukcija s jednim sudionikom koji se vlastitim snagama kreće iz unutrašnjosti spremnika (*pull out of a tailspin*) te kao prijelazna konstrukcija u kojoj jedan sudionik pomoću sile izvlači drugoga iz spremnika (*pull something out of a tailspin*). Neki primjeri hrvatskih frazema motiviranih predodžbenom shemom SPREMNIKA koji su uključeni u ovo istraživanje, a javljaju se u četirima ili više različitih oblika jesu *otići u ropotarnicu povijesti* ‘otići u zaborav’, *pasti u sjenu* ‘postati neprimjetan, nezapažen’ i *upasti u klopku, zamku* ‘nepredviđeno se naći u neprilici’. U tim se izrazima promjene prostornih odnosa među sudionicima osim prijedlozima označavaju i padežom (akuzativom, lokativom odnosno genitivom) i glagolskim prefiksima (npr. *uloviti u klopku, izvući se iz klopke, izvući iz zamke*).

Vidjeli smo da je kod frazema koji odražavaju shemu kretanja nepromjenjivi element mjesto koje je cilj kretanja, a on služi kao osnova za različite leksičko-gramatičke oblike. Varijantni oblici uključuju jedan ili više elemenata sheme kretanja (izvor energije, entitet koji se giba pod utjecajem djelovanja energije, ishodište, put i cilj) te prikazuju kretanje ili položaj u mjestu i gibanje u različitim smjerovima.

5. Rasprava

Ovo je istraživanje pokazalo da se glagolski frazemi koji odražavaju sheme dinamike sile javljaju u različitim gramatičkim konstrukcijama ovisno o načinu na koji

se prikazuje neki događaj, a svim je konstrukcijama zajedničko to da opisuju relaciju između sudionika iz različitih perspektiva. Na primjer, govornik može opisati istu scenu upotrebom aktivnog ili pasivnog oblika tako da u prvi plan stavi agensa odnosno temu, može opisati cijeli proces sa svim fazama ili samo jedan njegov dio, istu scenu može opisati s jednim sudionikom koji se samostalno kreće ili s dvama sudionicima od kojih jedan djelovanjem energije uzrokuje gibanje drugoga. Različiti leksičko-gramatički oblici glagolskoga frazema predstavljaju specifične načine jezične organizacije događaja koji on opisuje.

Istraživanje je također pokazalo da su gramatičke i leksičko-gramatičke promjene kojima podliježu glagolski frazemi koji odražavaju sheme dinamike sile ograničene konceptualnom jezgrom pojedine sheme (engl. *conceptual core*; Radden i Dirven 2007: 42–48). U shemi akcije konceptualna jezgra događaja prijenos je energije s agensa na temu, u shemi prijenosa to je odnos triju sudionika koji sudjeluju u razmjeni (agens, tema i primatelj), a u shemi kretanja ključni je element entitet koji se giba. Vrste gramatičkih konstrukcija u kojima će se neki glagolski frazem javiti ovise o tome kakvu situaciju opisuje određena shema dinamike sile i kojim se jezičnim sredstvima izražavaju odnosi između sudionika unutar nje. Tako su gramatički oblici frazema koji odražavaju shemu akcije ograničeni na konstrukcije u kojima je istaknuti lik agens odnosno tema. Pritom će se pri konstruiraju događaja govornik koristiti onim sredstvima koja su mu dostupna u nekom jeziku. Tako, na primjer, u engleskome i hrvatskome pri opisu sheme akcije za defokusiranje agensa služi pasiv. Ujedno zbog strukturne naravi dvaju jezika postoje i određene različitosti u vrstama oblika u kojima se ti glagolski frazemi javljaju. U engleskome se frazemi koji su prijelazne konstrukcije s temom kao izravnim objektom (npr. *change your tune*) mogu javiti i kao neprijelazne konstrukcije s istim glagolom i temom kao subjektom (*someone's tune changes*). U hrvatskome to nije moguće bez popratnih morfoloških promjena pa se takvi frazemi javljaju kao medijalne konstrukcije (npr. *priprema se teren*). Usprkos razlikama među dvama jezicima, iz tih je promjena vidljiva simboličnost gramatičkih struktura: prijelazne konstrukcije s izravnim objektom profiliraju cijeli proces prijenosa energije s agensa na temu, dok pasiv i srodne konstrukcije profiliraju sudionika zahvaćenog djelovanjem energije. Fraze mi koji odražavaju shemu prijenosa javljaju se u konstrukcijama u kojima funkciju subjekta imaju različiti sudionici, a to je tipično agens (*dati batine*) ili primatelj (*dobiti batine*). Najzad, pomoću frazema koji odražavaju shemu kretanja isti se događaj može opisati kao cijeli proces ili samo jedna njegova faza (npr. *get the word out* i *the word is out*), kao samostalno kretanje ili uzrokovano kretanje (npr. *baciti u vjetar* i *otići u vjetar*) te kao gibanje u suprotnim smjerovima (npr. *get on your high horse* i *get off your high horse*). To potvrđuje Langackerovu tvrdnju da konstruk-

cijske sheme daju ključan doprinos značenju složenih jezičnih struktura tako što „utječu na interpretaciju leksičkih sastavnica i u njih mogu unijeti i vlastiti konceptualni sadržaj“ (Langacker 2008: 245).

Također se pokazalo da sheme dinamike sile tvore kontinuum, od vrlo specifičnih do razmjerno shematičnih, a s obzirom na to variraju broj i vrste promjena kod glagolskih frazema koji odražavaju pojedinu shemu. Točnije, što je događajna shema specifičnija, frazem se javlja u manjem broju oblika, a što je događajna shema shematičnija, to je frazem promjenjiviji i javlja se u većem broju različitih oblika. Najspecifičnija je shema akcije: unutar nje mijenja se odnos lika prvog plana i lika drugog plana tako što se ističe element koji uzrokuje promjenu ili entitet koji se mijenja pod utjecajem vanjske sile. Zbog toga se glagolski frazemi koji odražavaju shemu akcije javljaju u aktivu i pasivu odnosno srodnim konstrukcijama. Nešto je shematičnija shema prijenosa pa se glagolski frazemi koji je odražavaju javljaju u najviše trima konstrukcijama u kojima u službi gramatičkog subjekta dolazi agens, primatelj ili tema. Najshematičnija je shema kretanja: njezin je ključni element entitet koji se giba, a svi ostali elementi – ishodište, put, cilj i vanjski izvor energije koji uzrokuje gibanje – mogu se dodati s obzirom na to kako se konstruira situacija. Zbog toga se upravo kod frazema koji odražavaju shemu kretanja događa najveći broj strukturnih promjena i te su promjene raznovrsne. Pri jezičnom opisu kretanja pomoću glagolskog frazema varira broj sudionika (jedan sudionik koji se samostalno kreće ili premještanje sudionika s jednog mjesta na drugo pod utjecajem djelovanja vanjske sile), a relacija se može opisati na nekoliko različitih načina. Stoga među frazemima koji odražavaju shemu kretanja nalazimo najveći broj onih koji se javljaju u četirima ili više različitih varijantnih oblika.

Rezultati ovoga istraživanja otvaraju dva pitanja. Prvo se pitanje tiče čimbenika koji utječu na promjenjivost strukture frazema općenito. Ova je studija pokazala da kod promjena glagolskih frazema dinamike sile ograničenja djeluju na dvjema razinama. Jedna je lokalna razina koja uključuje frazeološko značenje pojedinoga izraza, a druga je globalna razina koja uključuje događajnu shemu koju frazem jezično uobličuje. Budući da su glagolski frazemi konstrukcije, gramatika igra važnu ulogu u tome kojim vrstama promjena oni podliježu. Drugo se pitanje tiče suodnosa nemetaforičkih i metaforičkih glagolskih konstrukcija istovjetne strukture kad je riječ o vrstama gramatičkih oblika u kojima se mogu javiti. Tako, na primjer, Langacker (2008: 387–390) pokazuje da neke nemetaforičke prijelazne konstrukcije sa subjektom i izravnim objektom ne podliježu pasivizaciji, a razlozi su konceptualne naravi. Da bi pasivizacija bila moguća, lik prvog plana i lik drugog plana moraju oba biti sudionici koji su u međusobnoj interakciji (kao u rečenici *Floyd broke the glass* ‘Floyd je razbio čašu’). Ako je jedan od tih dvaju elemenata mjesto, kao u

primjeru *The envelope contained his will* ('U kuverti se nalazila njegova oporuka'), tada je riječ o neprijelaznoj rečenici i nije ju moguće upotrijebiti u pasivu.¹¹ S druge strane, kod nekih prijelaznih konstrukcija metaforičkoga značenja pasivizacija nije moguća premda u doslovnome značenju opisuju interakciju lika prvog plana i lika drugog plana. Na primjer, prema korpusnim podacima u pasivnome se obliku ne javljaju glagolski frazemi *shoot the breeze* 'brbljati, ćaskati', *braniti* čije *boje* 'zastupati čije interese' i *praviti budalu* od koga / *praviti koga budalom* 'ismijavati, rugati se'.¹² To pokazuje da su kod frazema na djelu i drugi konceptualni čimbenici, a onaj ključni je frazeološko značenje. Stoga se frazemi ne ponašaju isto kao nemetaforičke konstrukcije istovjetne strukture.

6. Zaključak

Cilj je ovoga rada bio utvrditi na koje načine sheme dinamike sile ograničavaju promjenjivost glagolskih frazema u engleskom i hrvatskom jeziku koji ih odražavaju. Rezultati istraživanja u računalnim korpusima dvaju jezika pokazuju da su vrste leksičko-gramatičkih oblika u kojima se ti frazemi javljaju ograničene konfiguracijom elemenata unutar pojedine događajne sheme, a to su akcija, prijenos i kretanje. To se konkretno odnosi na opis danog događaja iz određene perspektive te na to koji je sudionik u rečenici istaknut. Pritom su govorniku dostupne one konstrukcije kojima se u danom jeziku opisuju odnosi između sudionika unutar pojedine sheme (npr. s jedne strane aktiv za opis čitavog procesa prijenosa energije s agensa na temu te s druge strane pasiv i medijalna konstrukcija u kojima je istaknuti lik tema).

Općenito govoreći, istraživanje je pokazalo da u promjenama kojima podliježu glagolski frazemi u jednakoj mjeri sudjeluju značenje i gramatička struktura. Točnije, ograničavajući čimbenici kod izmjena leksičko-gramatičkog ustrojstva glagolskoga frazema nisu samo frazeološko značenje i njegova konceptualna motivacija, već i vrsta događajne sheme koju frazem jezično uobličuje (broj i vrsta sudionika unutar pojedine sheme i relacija među njima), kao i to kojim se sredstvima specifična konfiguracija elemenata može opisati u danome jeziku (npr. prijelazna i neprijelazna konstrukcija s izravnim objektom kao subjektom, kauzativna i rezulta-

¹¹ Langacker (2008: 388, fusnota 32) ujedno pokazuje da je pasivizacija moguća ako se situacija konstruira kao dinamika sile, na primjer *The crowd was contained by the security guards* ('Svjetinu su zaustavili zaštitari'). U takvim je slučajevima riječ o prijelaznim rečenicama.

¹² Zanimljivo je da se potonja dva frazema u hrWaCu javljaju kao medijalne konstrukcije, npr. *Nitko ne voli da ga se pravi budalom*; *Boje europske kinematografije branile su se s nešto sjevernijih položaja*.

tivna konstrukcija, dinamična i stativna konstrukcija itd.). To potvrđuje da na promjenjivost frazema važan utjecaj imaju i konstrukcijski čimbenici.

Iako je riječ o teorijskom radu čiji je cilj bio dati kognitivnolingvistički opis promjena leksičko-gramatičkog ustrojstva glagolskih frazema i čimbenika koji na njih utječu te dati teorijski doprinos istraživanjima promjenjivosti frazema općenito, nalazi istraživanja mogli bi naći svoju primjenu u leksikologiji i leksikografiji te posredno u translatologiji.

Literatura

- Belaj, Branimir. 2004. *Pasivna rečenica*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Belaj, Branimir; Tanacković Faletar, Goran. 2017. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga druga, Sintaksa jednostavne rečenice*. Zagreb: Disput.
- Biber, Douglas; Johansson, Stig; Leech, Geoffrey; Conrad, Susan; Finnegan, Edward. 1999. *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Cacciari, Cristina; Glucksberg, Sam. 1991. Understanding idiomatic expressions: The contribution of word meanings. U Simpson, Greg B. (ur.), *Understanding word and sentence*, 217–240. North-Holland: Elsevier Science Publishers B.V.
- Cignoni, Laura; Coffey, Stephen; Moon, Rosamund. 1999. Idiom variation in Italian and English: Two corpus-based studies. *Languages in Contrast* 2(2). 279–300. <https://doi.org/10.1075/lic.2.2.08cig>
- Fellbaum, Christiane (ur.). 2009. *Idioms and collocations: Corpus-based linguistic and lexicographic studies*. London: Continuum.
- Gibbs, Raymond W., Jr.; Nayak, Nandini P. 1989. Psycholinguistic studies on the syntactic behaviour of idioms. *Cognitive Psychology* 21(1). 100–138. [https://doi.org/10.1016/0010-0285\(89\)90004-2](https://doi.org/10.1016/0010-0285(89)90004-2)
- Gibbs, Raymond W., Jr.; Nayak, Nandini P.; Cutting, Cooper. 1989. How to kick the bucket and not decompose: Analyzability and idiom processing. *Journal of Memory and Language* 28(5). 576–593. [https://doi.org/10.1016/0749-596X\(89\)90014-4](https://doi.org/10.1016/0749-596X(89)90014-4)
- Glucksberg, Sam. 1993. Idiom meanings and allusional content. U Cacciari, Cristina; Tabossi, Patrizia (ur.), *Idioms: Processing, structure, and interpretation*, 3–26. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A Construction Grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Granger, Sylviane; Meunier, Fanny. 2008. Introduction: The many faces of phraseology. U Granger, Sylviane; Meunier, Fanny (ur.), *Phraseology: An interdisciplinary perspective*, xix–xxviii. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.139.04gra>

- Kemmer, Suzanne. 1993. *The middle voice*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tsl.23>
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 2: Practical applications*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Langlotz, Andreas. 2006. *Idiomatic creativity*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/hcp.17>
- Maldonado, Ricardo. 2002. Objective and subjective datives. *Cognitive Linguistics* 13(1). 1–65. <https://doi.org/10.1515/cogl.2002.010>
- Moon, Rosamund. 1998. *Fixed expressions and idioms in English: A corpus-based approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Naciscione, Anita. 2010. *Stylistic use of phraseological units in discourse*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.159>
- Nunberg, Geoffrey; Sag, Ivan; Wasow, Thomas. 1994. Idioms. *Language* 70(3). 491–539. <https://doi.org/10.1353/lan.1994.0007>
- Omazić, Marija. 2015. *Phraseology through the looking glass*. Osijek: Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences.
- Parizoska, Jelena. 2009. Idiom variability in Croatian: the case of the CONTAINER schema. *Cognitive Studies* 9. 171–180.
- Parizoska, Jelena; Novoselec, Zvonimir. 2010. Predodžbena shema SPREMNIKA u frazeologiji: prvi i drugi plan. U Brdar, Mario; Omazić, Marija; Pavičić Takač, Višnja; Građecak-Erdeljić, Tanja; Buljan, Gabrijela, *Prostor i vrijeme u jeziku: Jezik u prostoru i vremenu*, 57–67. Zagreb, Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Pecman, Mojca. 2008. Compilation, formalisation and presentation of bilingual phraseology: Problems and possible solutions. U Meunier, Fanny; Granger, Sylviane (ur.), *Phraseology in foreign language learning and teaching*, 203–222. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.138.16pec>
- Radden, Günther; Dirven, René. 2007. *Cognitive English Grammar*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/clip.2>
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 2003. *Word power: Phrasal verbs and compounds: A cognitive approach*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Shibatani, Masayoshi. 1985. Passives and related constructions: A prototype analysis. *Language* 61(4). 821–848. <https://doi.org/10.2307/414491>
- Stanojević, Mateusz-Milan. 2013. *Konceptualna metafora: temeljni pojmovi, teorijski pristupi i metode*. Zagreb: Srednja Europa.
- Stanojević, Mateusz-Milan; Geld, Renata. 2008. The dative in Croatian as a dominion phenomenon. *Cognitive Studies* 8. 95–108.
- Stanojević, Mateusz-Milan; Kryžan-Stanojević, Barbara. 2009. Levels of constructional

- meaning: the confluence of the dative and middle voice in Polish and Croatian. *Cognitive studies* 9. 181–197.
- Stanojević, Mateusz-Milan; Tuđman Vuković, Nina. 2012. Dominion, subjectification, and the Croatian dative. U Brdar, Mario; Raffaelli, Ida; Žic Fuchs, Milena (ur.), *Cognitive linguistics between universality and variation*, 93–116. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Šarić, Ljiljana. 2008. *Spatial concepts in Slavic. A cognitive linguistics study of prepositions and cases*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Šarić, Ljiljana. 2014. *Prostor u jeziku i metafora. Kognitivnolingvističke studije o prefiksima i prijedlozima*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Tabakowska, Elżbieta. 2003. Iconicity. U Verschueren, Jef; Östman, Jan-Ola; Blommaert, Jan; Bulcaen, Chris (ur.), *Handbook of pragmatics*, 1–17. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/hop.7.icol>
- Talmy, Leonard. 1988. Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science* 12. 49–100. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1201_2
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a cognitive semantics. Volume I: Concept structuring systems*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Van Valin, Robert D., Jr.; LaPolla, Randy J. 1997. *Syntax: Structure, meaning, and function*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139166799>
- Wulff, Stefanie. 2008. *Rethinking idiomaticity: A usage-based approach*. London: Continuum.

Adrese autorica:

Učiteljski fakultet Zagreb
Savska cesta 77, Zagreb
E-mail: jelena.parizoska@ufzg.hr

Filozofski fakultet Osijek
L. Jägera 9, Osijek
E-mail: momazic@ffos.hr

FORCE-DYNAMIC SCHEMAS AND VARIABILITY OF VERBAL IDIOMS

The paper explores the variability of verbal idioms that reflect force-dynamic schemas in English and Croatian. The aim is to determine, using data from large electronic corpora, in which ways force-dynamic schemas constrain the variability of the lexico-grammatical structure of verbal idioms in these two languages. The results show that the forms in which

verbal idioms occur in English and Croatian are limited to those types of constructions that express relations between the participants in an event within an event schema, namely action, transfer or motion. It is also shown that, given the specific type of force-dynamic schema that verbal idioms reflect, their degree of variability also varies, and they occur in more or fewer forms. This shows that the variability of verbal idioms is constrained by both meaning and grammatical structure.

Key words: event schemas; force dynamics; verbal idioms; variation of lexical-grammatical structure; corpus; English; Croatian.